

BİR KÜLTÜR UNSURU OLARAK TÜRK DİLİ VE ÖNEMİ

Özet: *Dil, bir milletin kültür hayatında son derece önemli bir mevkide bulunuyor. Onu korumak ve kollamak da gerekir. Elbette ki dile sahip çıkmak, dildeki kelimeleri kendi kaynaklarıyla zenginleştirme ve kullanmayla mümkündür. İnsanlar hangi kültür çevresinde bulunurlarsa bulunsunlar veyahut da hangi dine girerse girsinler, bu o kadar mühim değildir. Ancak bir milletin dili yok olduğu an, o toplumdaki söz etmek de imkansızdır.*

Anahtar Kelimeler: *Türk Dili, Türk Kültürü*

Abstract: *Language is the leading element of culture in the lives of the nations. The people who speak the same language constitute the foundations of a social phenomenon called "nation". It can be asserted that despite the administrative and political distances created by the imperative conditions in history, despite their close contacts with the neighboring peoples and cultures along the borders, the Turkish nation has been speaking the same Turkish language with a slight difference in dialect for more than 5.000 years almost in all corners of Asia. For this reason, it can be claimed that the role the Turkish language played as a national bond has probably not been matched by any other language.*

Key Words: *Turkish Language, Turkish Culture*

Dil, milletlerin hayatında bir kültür vasıtası olarak en başta gelen unsurdur. Aynı dili konuşan insanlar, millet denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Türk dilini konuşan Türk milleti, tarihte birtakım zaruri şartlardan dolayı bazan birbirinden idari ve siyasi bakımdan çok uzaklarda kaldı. Ayrıca bu insanlar sınır boylarında, yabancı kültürler ve halklarla temasta oldukları halde beşbin yıldır, doğudan batıya, kuzeyden güneye çok az bir lehçe farkıyla aynı dili konuştular. Bu bakımdan, milli bir bağ olarak Türk dilinin oynadığı rolü de, belki diğer dillerin hiçbiri oynamamıştır, denebilir.

Türk yazı dilinin ne zaman ve hangi şartlarda meydana geldiği hakkında kesin bir şey söylenememekle beraber, son yıllara kadar Orkun Abideleriyle bu durum tarihlendirilmekteydi. Ancak, Kazakistan'da Esik Kurgan'ında çıkan bir tabağın altındaki yazıtın zamanı M.Ö. 5. yüzyıla kadar götürülünce, Türk yazısının ve yazı dilinin çok daha eskilere dayandığı ortaya çıkmaktadır. Daha Asya'da 3. asırda Türkleri anlatan Çince vesikalar ile 5-6. yüzyıl olaylarından

---

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

bahseden Latin kaynaklarından öğrendiğimiz bilgilere göre; Karadeniz'in kuzey taraflarında yaşayan Hun-Türklerin arasında hristiyanlığı seçenlerinin Türk dilinde kitaplarının olduğundan, dini metinleri Türkçeye çevirdiklerinden haber veriliyor. Buna bağlı olarak Türkler köklü bir edebiyata da sahiptiler. Özellikle başta bulunan Türk hükümdarları edebiyat ve sanata öncülük ettikleri gibi, sanatçıları da kollayıp, gözetiyorlardı¹.

Türkler dünyada yazısı, yani kendilerine ait bir alfabesi bulunan ender milletlerden birisidir. Harflerin konumlarına bakıldığında, bunların günlük hayatta kullanılan birtakım nesnelere benzediği anlaşılır². Bugün maksatlı olarak, Orkun veya Yenisey Alfabesi diye de adlandırılan bu yazı sisteminin, zaman zaman başka halklardan Türklere geçtiği yolunda iddialar var ise de, henüz bu durum ispatlanamamıştır. Mevzubahis alfabenin “Runik” diye isimlendirilmesi, eski İskandinav yazılarını çağrıştırmamasından kaynaklanmaktadır ki, Runik sözü İskandinavcada “sır, esrar” manalarına gelir. Kök Türk Alfabesi şeklinde de adlandırılan, milli Türk yazısı Türkçedeki bütün sesleri göstermesi bakımından son derece ilginç olup; bu harfler yine Türkçenin ses uyumuna göre hazırlanmıştır. Sessiz harflerin kalınları ve inceleri söz konusudur. Dudak ahengi vardır³. Orkun Yazıtlarında hiç şüphesiz edebi bir dil kullanılmıştı. Arap kaynakları yine Kırgızlar ve Kimekleri anlatırken onların bir alfabelerinin varlığından bahseder ki, bu herhalde Kök Türk yazısı idi. Bunun gibi Uygur Türkleri de Sogd menşeli olduğu belirtilen bir alfabeği geliştirdiler ve kendilerinin dışındaki birtakım toplulukların da kullanmasına aracı oldular.

¹ M.N.Özerdim, “M.S. 4-5 inci Asırlarda Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri”, **DTCF. Dergisi**, 2/1, Ankara 1943; V.Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Haz. İ.Aka-K.Y.Koprman, Ankara 1975, s.308-309; F.Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. baskı, İstanbul 1981; R.R.Arat, **Eski Türk Şiiri**, Ankara 1986; Ş.Tekin, “İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 3, 2. baskı, Ankara 1992; M.I.Artamonov, **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004, s.125; S.Gömeç, “Türk Tarihinin Kahramanları: 37- Karamanoglu Mehmed Beg”, **Orkun**, Sayı 97, İstanbul 2006, s.35.

² Mesela Türkler hakkında haber veren Arap yazarlar; mabedleri ve yazı yazmak için alfabeleri vardır, diyor. Bakınız, İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyahatnamesi Tercümesi**, Haz. R.Şeşen, İstanbul 1975, s.87-88.

³ A.C.Emre, “Eski Türk Yazısının Menşei”, **Türk Dili (Belleten)**, 3/18-20, Ankara 1943, s.80; A.von Gabain, “Eski Türkçenin Yazı Dili”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, Ankara 1959, s.318; R.Giraud, **L'Empire Des Turcs Celestes**, Paris 1960, s.17; İ.Kafesoğlu, “Milli Varlık ve Gayelerimiz Bakımından Türk Tarih ve Kültürünün Ehemmiyeti”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Konferanslar I, Ankara 1965, s.47; Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi...**, s.180; V.Barthold, **Four Studies on the History of Central Asia**, Vol. I, Leiden 1962, s.82; T.Tekin, “Göktürk Alfabesi”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara 1981, s.27; Kaplan, **a.g.e.**, s.9; A.von Gabain, “Eski Türkçe”, **Tarihi Türk Şiveleri**, Haz. M.Akalın, 2. baskı, Ankara 1988, s. 63; M.Erçin, “Saka-Türk (Hece-Harf) Yazısı ve Dili (İ.Ö. 8.-4.Yüzyıl)”, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. 2, Ankara 1988, s.564.

Bununla beraber Yenisey'deki Kök Türk yazılı belgelerin Orkun'dakilerden daha eski olduğu yolunda görüşler mevcutsa da, bu da henüz kesinleşmemiştir.

İşte bunlardan Mogollar, Uygurlara son vermekle beraber, onların kuvvetli kültürlerinden etkilenecek Uygur yazısını aldılar. Nihayet Uygur katipleri ve devlet adamları bütün sivil idareyi ellerine geçirdiler. Çingiz Han'ın torunları zamanında Maverâünnahir, Horasan ve Irak'taki defterdarların çoğu Uygurlardandı. Bugün Mogol milletinin alfabesi halâ milli Uygur Türk yazısıdır. Ayrıca Uygurların kitapları kağıt üzerine yazılıp, basılıyordu. Bu, Çin kağıdından farklı idi. Uygurların kendi kağıt imal şekilleri olduğu da bir gerçektir. 9. ve 10. yüzyıllarda Çinlilerin blok baskı ile çoğaltma tekniğinden değişik bir baskı sanatı bulmuşlar, sert ağaçtan tek tek, hareketli Uygur harfleriyle kitap basmayı ilk olarak onlar başarmıştır. Türkistanda'ki çeşitli kazılar sonucunda, torbalar içerisinde böyle harfler ele geçirilmiştir⁴. Uygur Türklerinin bu şekilde kağıt ve matbaa usullerindeki yenilikleri, insanlığın ileri gitmesi vasıtalarından biridir. İlmün yayılmasında bu derece önemli bir yere sahip olan Türkler, asla göz-ardı edilemez. Büyük medeniyetler ve kültürlerin temelinde de yazı olduğuna göre, biz Türkler bu açıdan oldukça şanslı bir milletiz.

Türkler, tarih boyunca çok değişik kültür ve medeniyet çevreleriyle irtibatla bulunmuştur. Özellikle girdikleri dinler ve bu inançlardan dolayı hakim olan kültürler Türk milletinin alfabe ve sayı sistemini zaman zaman değiştirmiş ise de; Türk yazı dilinin hususiyetleri veya gramerinde pek oynama görülmez. Komşu kültürlerden ve sosyal hayatlarında etkili olan dinleri anlatan kaynaklardan yapılan çeviriler, hatta kendi milli kültürlerinin dışındaki konularda ortaya konan muhteşem eserleri de vardır. Ama bunların hiçbirisi milletin tamamını ilgilendirmedir. Buna en güzel örnek, bir zamanlar saray ve bazı yüksek tabakalarda geçerli olan Divan Edebiyatı'dır. Bunun yanısıra onların da kendilerine has edebiyatları, buna bağlı olarak destanları, halk hikayeleri, şiirleri ve türküleri mevcuttu. Milletin acı-tatlı hatıralarında meydana gelen destanları, halk ozanları kopuzlar ve kavallar eşliğinde günlerce söylüyorlardı. Sanatçılar düğünlerde, eğlencelerde şiirler okuyup, tiyatrovvari eserler sergiliyorlardı⁵.

⁴ A.Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, 3. baskı, İstanbul 1984; O.Aslanapa, **Türk Sanatı**, Ankara 1990, s.9; E.Baytur, **Şincan'daki Milletlerin Tarihi**, Ürimçi 1991, s.629-630; S.Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi**, 2. baskı, Ankara 2000, s.87-89; Z.Kitapçı, **Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında İslamiyet**, Konya 2004, s.271; S.Gömeç, "Türk-Mogol Devletinin Kuruluşunun 800. Yılı", **Orkun**, Sayı 101, İstanbul 2006.

⁵ J.M.Deguignes, **Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumisi**, C. II, İstanbul 1924, s.163; S.M.Arsal, **Türk Dili İçin**, İstanbul 1930, s.181; A.V.Gabain, "Eski Türkçe'nin Yazı Dili", Çev. S.S.Paylı, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)** Ankara 1959, s.318; L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, 2. baskı, Ankara 1988, s.39; E.R.Tenişev, "Eski Türklerde Edebi Dil Var mıydı?", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, 1982-1983, Ankara 1986, s.160.

Tarihleri boyunca Türkler kendi milli alfabeleri dışında Çin, Sogd, Arap, Yahudi, Latin-Bizans vs. gibi milletlerin yazılarını da kullandılar.

Türk göçlerinin özellikle batıya doğru olması ve buralarda mecburen farklı siyasi teşekküllerin kurulması, yeni Türk kültür çevrelerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Türk muhitine birçok yenilikler getirdiği gibi, dillerine de önemli istikametler verdi. Yazı dili ile beraber gayet normal olarak Türk boyları arasında yaşayan konuşma dilindeki mevcut şive hususiyetleri yavaş yavaş bu yeni merkezlerin diline de girmeğe başladı. Ayrıca değişik coğrafyalarda beraber yaşamak zorunda olduğu halklardan bazı şeyler aldığı gibi, onlara da pekçok şey kazandırdı.

Farklı kültür çevrelerinin tesiriyle Türk şivelerinin ortaya çıkması üzerine bu şiveler ses ve morfoloji gibi hususiyetler bakımından tasnif edilmeye çalışılmıştır. Dilciler, Türk şive gruplarını coğrafi yönlere göre şu şekilde sıralamaktadırlar:

1- Güney-batı Grubu (Türkiye ve etrafı, Kafkasya, Azerbaycan, Kırım ve Balkanlar sahası).

2- Güney-doğu Grubu (Türkistan sahası).

3- Kuzey-batı Grubu (İdil havzası)

4- Kuzey-doğu Grubu (Güney ve Kuzey-doğu Sibiryala alanı)

Yukarıda da izah ettiğimiz üzere, Türklerin geniş coğrafyalara yayılmaları neticesinde, Türk dili menşee bakımından kendisiyle bir olmayan çeşitli dillerle de temasa gelmiştir. O yüzden bu dillerle, Türkçe arasında karşılıklı tesirler vuku bulmuş, bu dillerden bazı şeyler aldığı gibi onlara da pekçok şey vermiştir. Yayıldığı alanlar ve etkilendiği çevreler göz önünde bulundurulunca elbetteki bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Ama bununla beraber büyük alim B.Ögel'in dediği üzere, "Türk kültürü ve Türkçe, yağmaya uğramış bir mal gibidir. Elinde delil olsun, olmasın herkes ondan bir parçayı alıp, başka kültürlere mal ediyor".

Türk dili, bütün dillere benzer bir şekilde kendi milli özelliklerini Türk sosyal hayatının yapısına göre yansıtır. Hayvancı bir toplum olan Türklerin hayatında hayvanlara, tabiata ve özellikle silahlara ait kelimeler, diğer toplumlara baktığımızda daha çoktur. Türklerin günlük hayatlarında yaşamadıkları kelimeleri kullanma gibi bir özellikleri bulunmaz. Türk'ün hayatı gibi dili de gerçekçidir. Mesela Türk dili ile Arapçayı karşılaştırdığımızda bu farkı daha iyi anlayabiliriz. Ağaçtan, sudan, dağlardan, türlü türlü nimetlerden yoksun, üstüne üstlük sıcak gibi bir problemle karşı karşıya kalan Arapların dilinde kendilerinde olmayan bu şeyler hayal mahsulü olarak yaratılır ve onlara uydurma adlar verilir. Buna benzer denizciliğe ait kelime ve terimleri de bizim

dilimizde görmek pek mümkün değildir. Çünkü Türkler denizci bir millet sayılmazlar. Tarihin sadece belirli bir döneminde denizle içli-dışlı oldular. O da, Osmanlı Devleti'nin yükselme zamanına rastlar. Çünkü onlar dünya hakimiyetinde denizin rolünün ne kadar mühim olduğunu kavramışlardı. Bununla birlikte deniz, her çağda Türklerin ilgisini çekmiş ve denizlerde üstünlük ülkülerinden biri olmuştur. Dolayısıyla Kök Türk Yazıtlarında üzerine basa basa durulan “denize ulaşmak” bir ayrıcalık idi. Orta Asya gibi, denizlerle ilgisi bulunmayan bir coğrafyada doğup, batıya doğru gerçekleştirdikleri fetihlerde karşılıklarına hep son nokta olarak bir deniz çıkmaktaydı. Meşhur Selçuklu hükümdarı Melik-şah ordularıyla Akdeniz kıyılarına varınca, denize girip, kılıcını üç defa suya sokmuş idi. Daha sonra bu kılıcı, babası Alp Arslan'ın Merv'deki türbesinin üzerine koyup; “müjde ey babacığım, oğlun dünyanın hakimi oldu” der. Bunun gibi daha önce denizi hiç bilmeyen Atabeg Nureddin Zengi de, Akdeniz'e ulaşmanın sevinciyle suya girmiştir. Kaynaklar 1176'da, Bizanslılara tarihin en büyük yenilgilerinden birini tattıran Kılıç Arslan'ın, adamlarından bazılarını denize yollayıp, kendine kum, kayıkçı küreği ve deniz suyu getirmelerini buyurduğunu, söylerler⁶. Kısaca söylemek gerekirse, bazı konulardaki kelime zenginliği o milletin içtimai durumunu da ortaya koymak için yeterlidir.

Eğer Türklerin kendilerine ait bir yazıları ve dilleri var ise, elbette ki bir eğitim de söz konusudur. Kaynaklarda belirtildiği üzere bu insanlar, sadece savaş eğitimi almıyorlardı⁷. Yani her şey ata binme, kılıç kullanma ve ok atmaktan ibaret değildi. Muhakkak çadırlarda, obalarda bugünkü manada olmasa bile bir okuma-yazma ve diğer becerileri kazanma eğitimi görüyorlardı⁸.

Dil alimleri Türk dilini bir sınıflandırmaya tabi tutarken, onu bazı halkların diliyle yakın görmektedirler. Hatta birtakım önemli noktalarda bu dillerle Türkçe arasında çok benzerlik mevcuttur. Pekçok araştırmacı Mogol,

---

⁶ N.Khoniates, **Historia**, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995, s.133; M.Balivet, **Ortaçağda Türkler**, Çev. E.Güntekin, İstanbul 2004, s.30.

⁷ Bu insanlar elbette ki o çağın ve tabiatın zorluklarıyla mücadele etmek durumundaydılar. Buna bağlı olarak da çocukluklarından itibaren bir savaş eğitimi almaları lazımdı. Her çocuk 4-5 yaşlarından başlamak üzere ilk ata binme talimlerini koyunların sırtında yaparken; kuş, tarla faresi, sincap türü hayvanlara ok atmak suretiyle de bu becerilerini geliştirdi.

⁸ J.M.Deguignes, **Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumisi**, C. I, İstanbul 1924, s.183; F.Köprülü, **Türk Tarih-i Dinisi**, Haz. M.Ergun, Ankara 2005, s.50; K.Kepecioğlu, “Türklerde Spor”, **II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, İstanbul 1943, s.940; G.Z.Tang, **Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devletinin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi**, Y.Lisans Tezi, Ankara 1999, s.95; R.P.Lindner, “Nomadism, Horses and Huns”, **Past and Present**, No 92, London 1981, s.6.

Meşhur Türk hükümdarı Babur, oğlu Hümayun'a yazdığı bir mektupta; kendisine gönderdiği hatlarda yanlışlar bulunduğundan dolayı kızmaktadır. Bakınız, Gülbeden, **Hümayunnâme**, Çev. A.Yelgar, Ankara 1944, s.30.

Türk ve Mançu-Tunguz dillerinin akraba olduklarını kabul eder. Bu üç dil ailesinin ortak adı Altaycadır diyenler vardır. Bu yüzden de, Türkçe ile söz konusu dillerin akrabalığı hakkında bazı nazariyeler ortaya atılmaktadır. Dilciler bu dilleri Ural-Altay dil ailesi ismi altında birleştirmişler, bunu da iki kola ayırmışlardır. Altay Kolu (Türk, Mogol, Mançu, Kore, Japon) ve Ural Kolu (Fin, Macar, Samoyed, Eskimo)⁹.

Netice olarak dil, bir milletin kültür hayatında son derece önemli bir mevkide bulunuyor. Onu korumak ve kollamak da gerekir. Elbette ki dile sahip çıkmak, dildeki kelimeleri kendi kaynaklarıyla zenginleştirme ve kullanmayla mümkündür. Buna bağlı olarak, Osmanlı Devletinin son zamanlarına doğru Türkçenin kültür erozyonuna uğraması sebebiyle, Türkçü aydınlar harekete geçtiler. Ahmed Vefik Paşa, Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Mehmed Emin Yurdakul gibi Türkçüler sade Türkçe ile yazma yoluna gittiler. Dilimizdeki başta Arapça, Farsça ve diğer batı dillerindeki kelimeleri tasfiye ettiler. İstanbul Türkçesi esasında bir yazı dilinin ortaya çıkmasına gayret gösterdiler. Bu konuda en ciddi adımı Mustafa Kemal Atatürk attı. 1932 senesinde açılan Türk Dili Tedkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) bu hususta gerekli çalışmaları başlattı¹⁰. Özellikle 20. asrın sonlarında çeşitli ilim sahalarındaki hızlı gelişmeler, teknolojinin yaygınlaşması, dolayısıyla iletişim araçlarının kullanımının sıklaşması kültürel inkişafa yardımcı olduğu gibi, binlerce yıldan beridir süzülerek gelen Türk dilinin ve kültürünün yozlaşmasına da neden olmaktadır.

İnsanlar hangi kültür çevresinde bulunurlarsa bulunsunlar veyahut da hangi dine girerse girsinler, bu o kadar mühim değildir. Ancak bir milletin dili yok olduğu an, o toplumdan söz etmek de mümkün olamaz.

KAYNAKÇA

⁹ H.Z.Koşay, “Türkçenin Ural-Altay Dil Ailesinden Olduğuna Dair”, **Bellekten**, 3/10, Ankara 1939, s.363; N.Poppe, “Altay Dilleri”, **Türk Kültürü**, Çev. İ.Çeneli, 22/253, Ankara 1984, s.291; A.Temir, “Ural-Altay Dilleri Teorisi”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1992, s.3-58; R.R.Arat, “Türk Milletinin Dili”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1992, s.59-68.

¹⁰ Z.Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. M.Kaplan, İstanbul 1976, s.7, 105; A.Deliorman, “Atatürk ve Türkçülük”, **Orkun**, Sayı 62, İstanbul 2003, s.7-11.

- Arat, R.R., **Eski Türk Şiiri**, Ankara 1986
- Arat, R.R., “Türk Milletinin Dili”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1992
- Arsal, S.M., **Türk Dili İçin**, İstanbul 1930
- Artamonov, M.I., **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004
- Aslanapa, O., **Türk Sanatı**, Ankara 1990
- Balivet, M., **Ortaçağda Türkler**, Çev. E.Güntekin, İstanbul 2004
- Barthold, V.V., **Four Studies on the History of Central Asia**, Vol. I, Leiden 1962
- Barthold, V.V., **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Haz. İ.Aka-K.Y.Koprıman, Ankara 1975
- Baytur, E., **Şincan’daki Milletlerin Tarihi**, Ürimçi 1991
- Deguignes, J.M., **Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumisi**, C. I-II, İstanbul 1924
- Deliorıman, A., “Atatürk ve Türkçülük”, **Orkun**, Sayı 62, İstanbul 2003
- Emre, A.C., “Eski Türk Yazısının Menşei”, **Türk Dili (Belleten)**, 3/18-20, Ankara 1943
- Erçin, M., “Saka-Türk (Hece-Harf) Yazısı ve Dili (İ.Ö. 8.-4.Yüzyıl)”, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. 2, Ankara 1988
- Gabain, A. von, “Eski Türkçenin Yazı Dili”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, Ankara 1959
- Gabain, A. von, “Eski Türkçe’nin Yazı Dili”, Çev. S.S.Paylı, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)** Ankara 1959
- Gabain, A. von, “Eski Türkçe”, **Tarihi Türk Şiveleri**, Haz. M.Akalın, 2. baskı, Ankara 1988
- Giraud, R., **L’Empire Des Turcs Celestes**, Paris 1960
- Gökalp, Z., **Türkçülüğün Esasları**, Haz. M.Kaplan, İstanbul 1976
- Gömeç, S., **Uygur Türkleri Tarihi**, 2. baskı, Ankara 2000

- Gömeç, S., “Türk Tarihinin Kahramanları: 37- Karamanoglu Mehmed Beg”, **Orkun**, Sayı 97, İstanbul 2006
- Gömeç, S., “Türk-Mogol Devletinin Kuruluşunun 800. Yılı”, **Orkun**, Sayı 101, İstanbul 2006
- Gülbeden, **Hümayunnâme**, Çev. A.Yelgar, Ankara 1944
- İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyahatnamesi Tercümesi**, Haz. R.Şeşen, İstanbul 1975
- Kafesoğlu, İ., “Milli Varlık ve Gayelerimiz Bakımından Türk Tarih ve Kültürünün Ehemmiyeti”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Konferanslar I, Ankara 1965
- Kepecioğlu, K., “Türklerde Spor”, **II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, İstanbul 1943
- Khoniates, N., **Historia**, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995
- Kitapçı, Z., Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında İslamiyet, Konya 2004,
- Koşay, H.Z., “Türkçenin Ural-Altay Dil Ailesinden Olduğuna Dair”, **Bellekten**, 3/10, Ankara 1939
- Köprülü, F., **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. baskı, İstanbul 1981
- Köprülü, F., **Türk Tarih-i Dinisi**, Haz. M.Ergun, Ankara 2005
- Lindner, R.P., “Nomadism, Horses and Huns”, **Past and Present**, No 92, London 1981
- Özerdim, M., “M.S. 4-5 inci Asırlarda Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri”, **DTCF. Dergisi**, 2/1, Ankara 1943
- Poppe, N., “Altay Dilleri”, **Türk Kültürü**, Çev. İ.Çeneli, 22/253, Ankara 1984
- Rasonyi, L., **Tarihte Türklük**, 2. baskı, Ankara 1988
- Tang, G.Z., **Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devletinin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi**, Y.Lisans Tezi, Ankara 1999
- Tekin, Ş., “İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 3, 2. baskı, Ankara 1992

Tekin, T., “Göktürk Alfabetesi”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara 1981

Temir, A., “Ural-Altay Dilleri Teorisi”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1992

Tenişev, E.R., “Eski Türklerde Edebi Dil Var Mıydı?”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, 1982-1983, Ankara 1986